

MOKYTOJŲ AKADEMIJA

III

Šešėlinė ekonomika. Paaiškinama šešėlinė ekonomika, jos poveikis valstybės biudžetui. Aptariamos šešėlinės ekonomikos priežastys ir pasekmės Lietuvos verslui ir visuomenei.

2024 11 28

Apie ką kalbėsime?

- Šešėlinė ekonomika
- Šešėlinės ekonomikos priežastys
- Šešėlinės ekonomikos poveikis ekonomikai
- Valstybės sprendimai šešėlinei ekonomikai mažinti

ŠEŠĖLINĖ EKONOMIKA

Šešėlinė ekonomika I

Šešėlinė ekonomika (angl. *shadow economy*) – tai ekonominė veikla, kuri nėra apskaitoma oficialioje statistikoje.

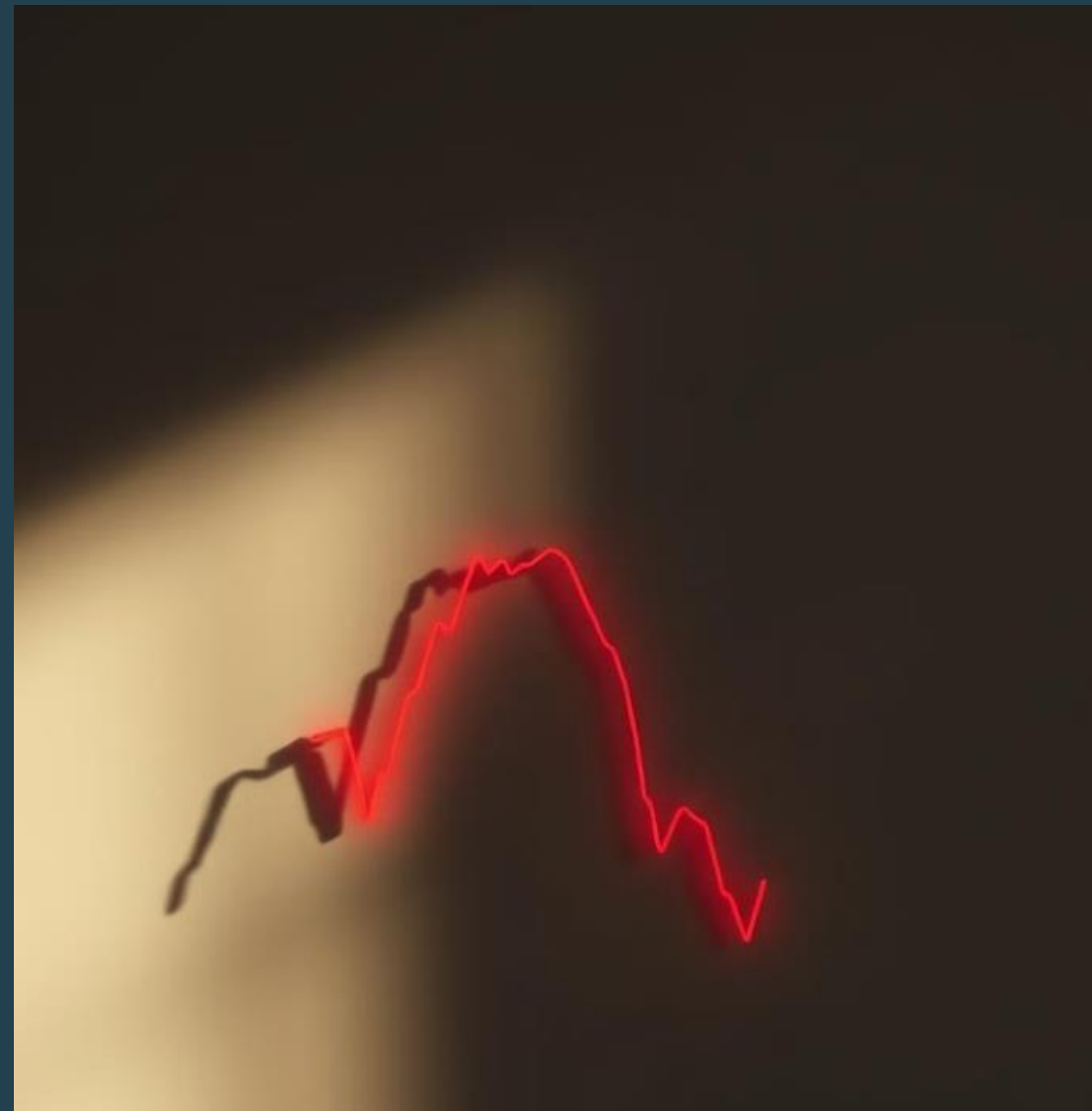
Tokia veikla paprastai vykdoma nesilaikant galiojančių teisės aktų ar reikalavimų ir nėra oficialiai deklaruojama.

Vykdam tokia ekonominę veiklą siekiama išvengti mokesčių ir kitų reguliavimų.

Lietuvos
Junior
Achievement

Pasaulinio JA tinklo nariai

Kas ta šešėlinė ekonomika?

Join at
slido.com
#3622 266

Šešėlinė ekonomika II

Šešėlinės ekonomikos veiklos gali būti mokesčių vengimas, nelegali prekyba, neoficialus darbas ir kt., kai rinkos dalyviai sąmoningai slepia savo veiklą ir pajamas.

Šešėlinė ekonomika egzistuoja tiek išsivysčiusiose, tiek besivystančiose šalyse, tačiau jos mastas labai skiriasi.

Šešėlinės ekonomikos terminas I

Šešėlinės ekonomikos reiškiniui apibūdinti vartojama daugybė sąvokų: pogrindinė (angl. *underground*), neoficiali (angl. *unofficial, informal*), antrinė (angl. *second*), grynujų pinigų (angl. *cash*), paralelinė (angl. *parallel*), neteisėta (angl. *illicit*), nelegali (angl. *illegal*), nereguliari (angl. *irregular*), paslėpta (angl. *hidden*), neapskaityta (angl. *unobserved* arba *non-observed*), neregistruota (angl. *unrecorded*), alternatyvi (angl. *alternative*), slapta (angl. *subterranean, occult*), juodoji (angl. *black*).

Šešėlinės ekonomikos terminas II

Dažniausiai šešėlinė ekonomika aiškinama šiais požiūriais:

1. **Statistiniu požiūriu:** dalis ekonominės veiklos rezultatų, kurie tiesiogiai neįtraukti į oficialaus bendrojo nacionalinio produkto skaičiavimus, tačiau yra įtraukiami netiesiogiai.
2. **Teisiniu požiūriu:** visa, kas daroma, siekiant gauti finansinės ir nefinansinės naudos, nesilaikant teisės aktų.
3. **Biudžetiniu požiūriu:** reguliuojamos ekonomikos veiklos rezultatai, kurie nėra apskaitomi, nes nedeklaruojami ar slepiami, vengiama vykdyti mokestinę prievolę ar gaunama kitokia neteisėta mokestinė nauda.

Šešėlinės ekonomikos samprata

OFICIALIAI NEAPSKAITYTA EKONOMIKA (statistinis vertinimas)

BVP dalies, kuri negali būti tiesiogiai įvertinta naudojant oficialius duomenų šaltinius, vertinimas pagal Europos Komisijos reikalavimus, siekiant užtikrinti BVP vertinimo išsamumą ir palyginamumą.

ŠEŠĖLINĖ EKONOMIKA (mokestinis šešėlis)

Procesai, vykstantys teisės normomis reguliuojamoje rinkoje, darantys neigiamą poveikį valstybės mokestinėms pajamoms ir apimantys priešingas teisei veikas, kuriomis vengiama mokestinių prievolių ar siekiama kitokios neteisėtos mokestinės naudos.

ŠEŠĖLINĖ EKONOMIKA (kriminalinė ekonomika)

Procesai, vykstantys tiek reguliuojamoje, tiek nereguluojamoje ar draudžiamoje veikloje ir apimantys visas priešingas teisei veikas, kuriomis generuojami neteisėti finansiniai ištekliai.

Šešėlinė ekonomikos terminas II

Vienais atvejais **šešėlinė ekonomika** vertinama tik pagal vieną reiškinį, t. y. **siaurąją prasme** (pvz., pagal kontrabandą), kitais atvejais – **placiąją prasme** – apimama viskas, kas už įstatymo ribų (pvz. kontrabanda, sukčiavimas, prostitucija, vagystės, narkotikai, ginklai ir kt.).

.

Pavyzdys

Specifinis šešėlinės ekonomikos mokestine prasme požymis yra tas, kad veikla vykdoma teisės aktų reguliuojamoje ekonomikoje, tačiau neteisėtu būdu, taip pat kėsiniamasi į valstybės finansinius interesus ir mokestines pajamas.

Pavyzdžiui, akcizais apmokestinamų prekių gamyba ir realizavimas yra teisės normomis leidžiama ir reguliuojama veikla, tačiau, siekiant išvengti teisinio reguliavimo (mokestinių prievolių), ji vykdoma neteisėtais būdais – prekės į rinką tiekiamos kontrabanda ir (ar) realizuojamos pažeidžiant teisinį reguliavimą.

Šešėlinės ekonomikos pasireiškimas

Neoficiali darbo
rinka

Nelegali prekyba
ir kontrabanda

Neapskaitytos
(nedeklaruoja-
mos) pajamos

Mokesčių
vengimas

Nelegali veikla

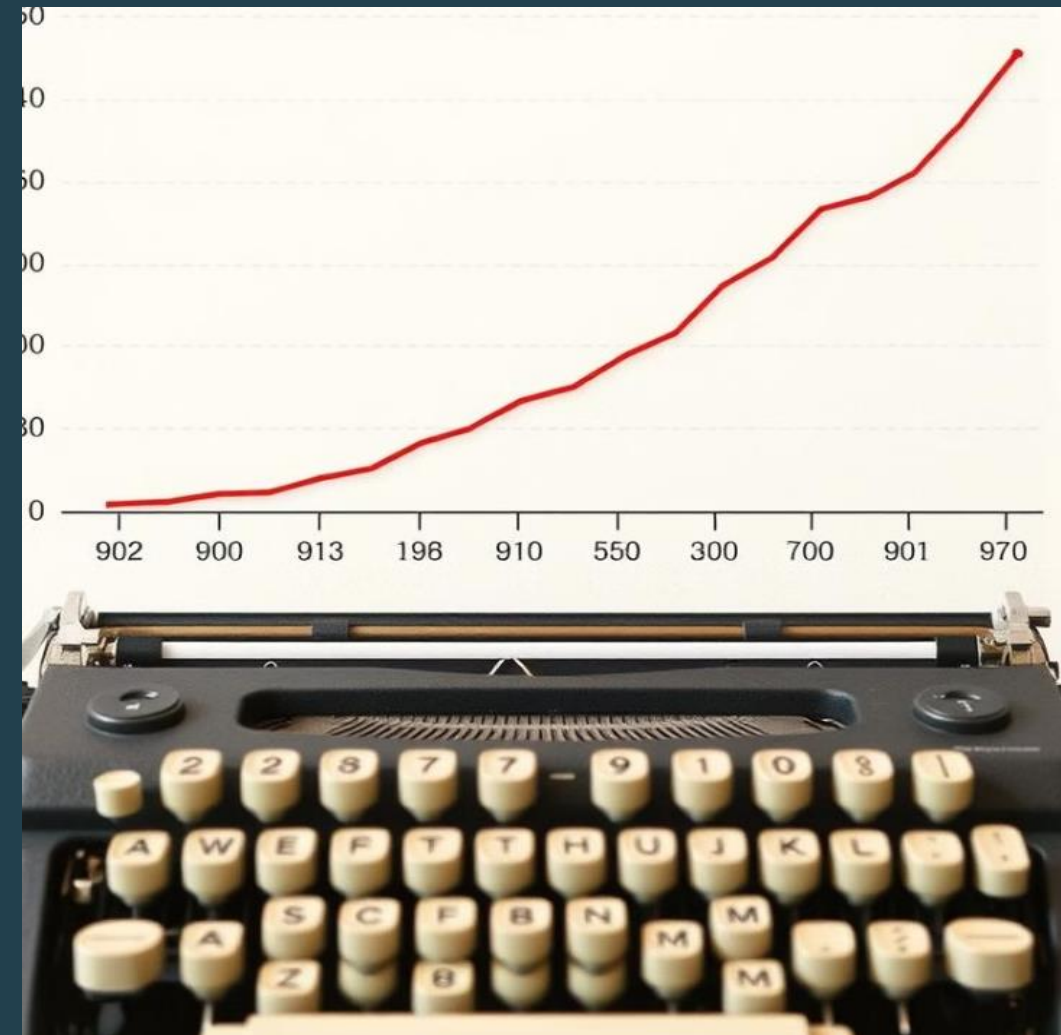
Nelegalios
paslaugos

Apskaitos ir
dokumentų
klastojimas

Sukčiavimas
gaunant soc.
išmokas

Šešėlinės ekonomikos mastas

Mokesčių administravimo praktikoje šešėlinė ekonomika vertinama skaičiuojant **mokesčių atotrūkį** (angl. *tax gap*) arba **mokestinius nuostolius** (sąvokos yra sinonimai).

Mokesčių atotrūkis

Mokesčių atotrūkis (mokestiniai nuostoliai) – į šalies konsoliduotą biudžetą negautų mokestinių pajamų suma, susidariusi esant mokesčių nemokėjimo reiškiniams:

- **mokesčių vengimui** (angl. *tax avoidance*) ir
- **mokesčių slėpimui** (angl. *tax evasion*).

Šie reiškiniai yra persipynę, todėl juos išskirti – gana sudėtinga. Mokesčių administravimo praktikoje mokesčių atotrūkis suprantamas kaip potencialios mokesčių sumos, kuri galėtų būti surinkta, jei mokesčių mokėtojai teisingai apskaičiuotų ir laiku sumokėtų pagal teisės aktų nuostatas mokėtinus mokesčius, ir faktiškai sumokėtos mokesčių sumos skirtumas.

Mokesčių vengimas ir slėpimas

Mokesčių vengimas (angl. *tax avoidance*) yra suprantamas kaip mokesčių sumažinimas ar jų nemokėjimas pasinaudojant dirbtinai sukonstruotomis verslo schemomis, sandorių sekomis ir taip sumažinant arba iš viso panaikinant atitinkamo mokesčio bazę ir gaunant mokestinę naudą.

Mokesčių slėpimas (angl. *tax evasion*) suprantamas kaip mokesčių mokėjimo vengimas, pasireiškiantis veikla, skirta mokesčių bazei nuslėpti (pvz., akivaizdžiai neteisingų duomenų apie pajamas ir turtą pateikimas, dokumentų klastojimas, apgaulingas apskaitos tvarkymas, sukčiavimas ir kita neteisėta veika).

Mokesčių slėpimas

Mokesčių slėpimas gali pasireikšti tokiomis formomis:

- neįsiregistravimas mokesčių mokėtoju, nors vykdoma veikla;
- apmokestinamųjų pajamų nedeklaravimas arba jų sumažinimas (pajamų šaltinių neparodymas, pelno ar turto (kapitalo) prieaugio nuslėpimas);
- akivaizdžiai neteisingų duomenų pateikimas (sąnaudų padidinimas, nepriklausančių lengvatų pritaikymas) ir pan.

Pavyzdys

Mokestinį šešėlį bandoma įvertinti, tačiau kriminalinės ekonomikos mastą įvertinti sunku.

Pavyzdžiui, prekyba narkotikais yra kriminalinis verslas ir jį kontroliuoja teisėsaugos institucijos, tačiau iš tokios veiklos gautas lėšas bandant įvairiais būdais legalizuoti ar įlieti į oficialiąją ekonomiką, tikėtina, bus susidurta su tradiciniais šešėlinės ekonomikos reiškiniiais – mokesčių vengimu ar slėpimu, sukčiavimo schemomis, „vokeliais“ ar nelegaliu darbu.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos vertinimai Lietuvoje I

Lietuvos statistikos departamentas, atsižvelgdamas į šalies ir Europos Sąjungos (ES) vartotojų poreikius, atlieka oficialiai neapskaitytos ekonomikos (ONE) vertinimus.

Terminas „Oficialiai neapskaityta ekonomika“ ES statistikos sistemoje yra rekomenduojamas naudoti makroekonomikos statistikos ir ypatingai nacionalinių sąskaitų srityje.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos vertinimai Lietuvoje II

ONE samprata nėra tapati visuomenėje plačiai naudojamai sampratai „šešėlinė ekonomika“.

Šešėlinė ekonomika gali būti nagrinėjama (analizuojama) įvairiais aspektais: teisiniu, biudžetiniu ir statistiniu.

Statistiniu požiūriu šešėlinė ekonomika (tiksliau ONE) nagrinėjama ir vertinama kaip BVP dalis, kuri turėtų pagal savo ekonominę prasmę būti įskaičiuojama į BVP sudarančių komponentų apimtį, tačiau dėl įvairių statistinių ir (ar) nuo ekonomikos dalyvių priklausančių priežasčių nepatenka į statistinių informacijos šaltinių aprėptį.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos vertinimai Lietuvoje III

Siekiant užtikrinti BVP vertinimo išsamumą ir palyginamumą Europos statistikos sistemoje, rekomenduojama išskirti arba įvertinti tokius paprastai į statistinius šaltinius nepatenkančius reiškinius:

- **neregistruotą veiklą** – gamintojai ar paslaugų tiekėjai, neregistruodami įmonės, siekia išvengti mokestinių prievolių. Dažniausiai ši kategorija apima smulkius rinkos gamintojus ar paslaugų tiekėjus;
- **nelegalią veiklą** – atsižvelgiant į EK rekomendacijas, į vertinimus įtraukiama prostitucija, tabako gaminių kontrabanda, alkoholinių gėrimų gamyba ir kontrabanda bei narkotinių medžiagų gamyba ir kontrabanda;
- **aplaidžiai ar apgaulingai apskaitą tvarkančius ūkio subjektus**, taip siekiančius sumažinti mokestinę prievolę;

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos vertinimai Lietuvoje IV

- **neprivalomus registruoti ūkio subjektus** – namų ūkius, kurie vykdo gamybą savo galutiniam vartojimui;
- **registruotą, bet netirtą individualų verslą** – verslo subjektai gali būti neįtraukti į statistiką dėl įvairių priežasčių, pvz., dėl klaidų registruose;
- **statistines priežastis** – negalutinius, tiesiogiai nesurinktus, tinkamai neparengtus duomenis arba neteisingai traktuojamus, apdorojamus ir apskaičiuojamus duomenis.

ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS PRIEŽASTYS

1 UŽDUOTIS

Dirbdami grupėse įvardykite penkias, jūsų nuomone, svarbiausias šešėlinės ekonomikos priežastis.

Paaiškinkite, kaip kiekviena iš jų veikia oficialią ekonomiką (pateikite bent po tris argumentus).

Šešėlinės ekonomikos priežastys I

Mokesčių dydis

Biurokratija ir
sudėtingos
procedūros

Ekonominė
aplinka (pajamų
lygis)

Viešųjų paslaugų
kiekis ir kokybė

Valstybės
paramos sistema

Korupcija

Nelegalių veikų
pelningumas

Motyvacija mokėti
mokesčius
(mokestinė
moralė)

Šešėlinės ekonomikos priežastys II

Pasitikėjimas
valdžia ir jos
institucijomis

Daug grynujų
pinigų
ekonomikoje

Kontrolės
sistemos
efektyvumas

**Nepakankamas
švietimas**

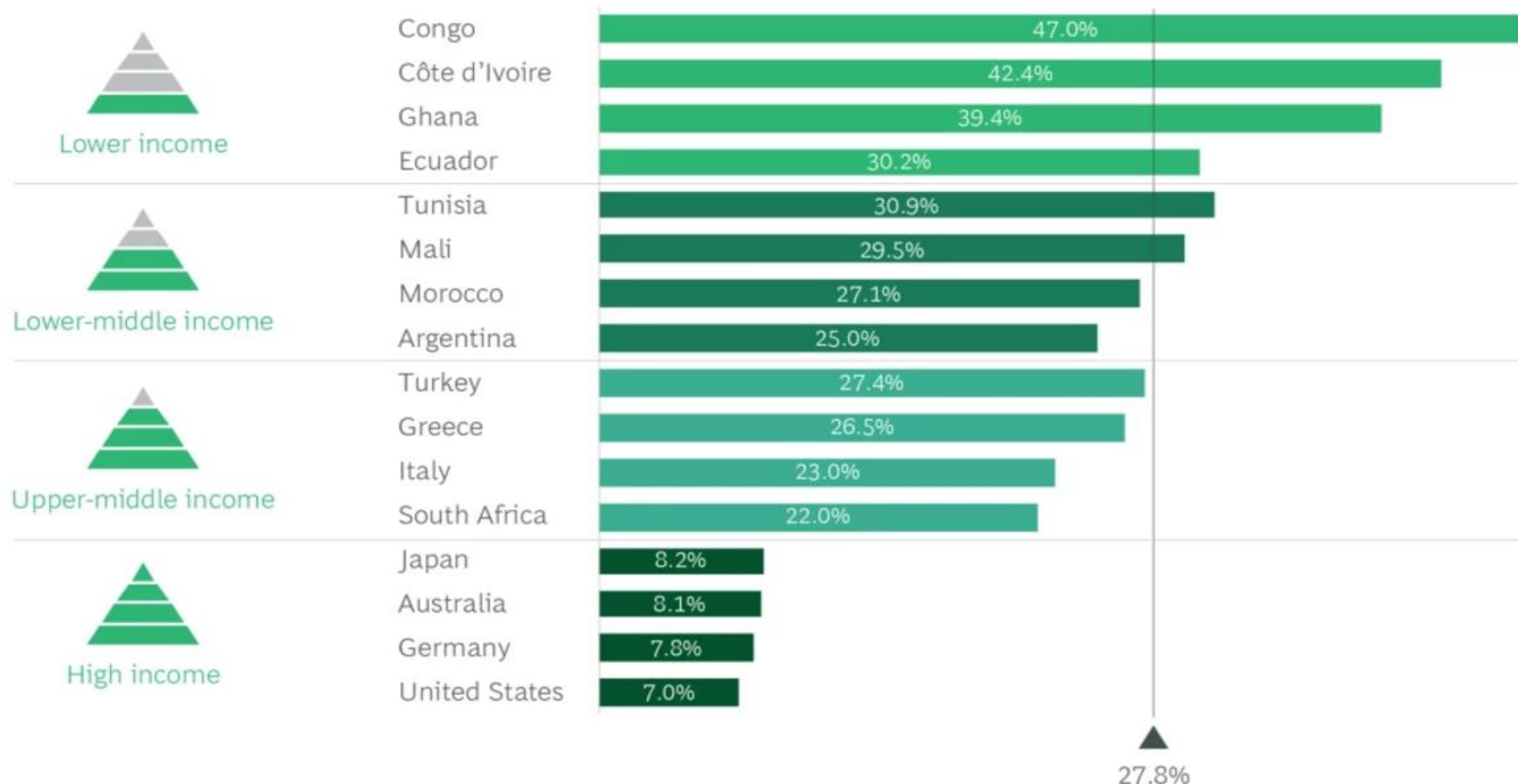
Disbalansas
prekių ir
paslaugų rinkoje

Struktūrinės
paskirstymo
problemos

Darbo rinkos
asimetrija

Infliacija

Šešėlinės ekonomikos mastas pasaulyje 2023 m.

<https://www.bcg.com/publications/2023/unveiling-the-shadow-economy>

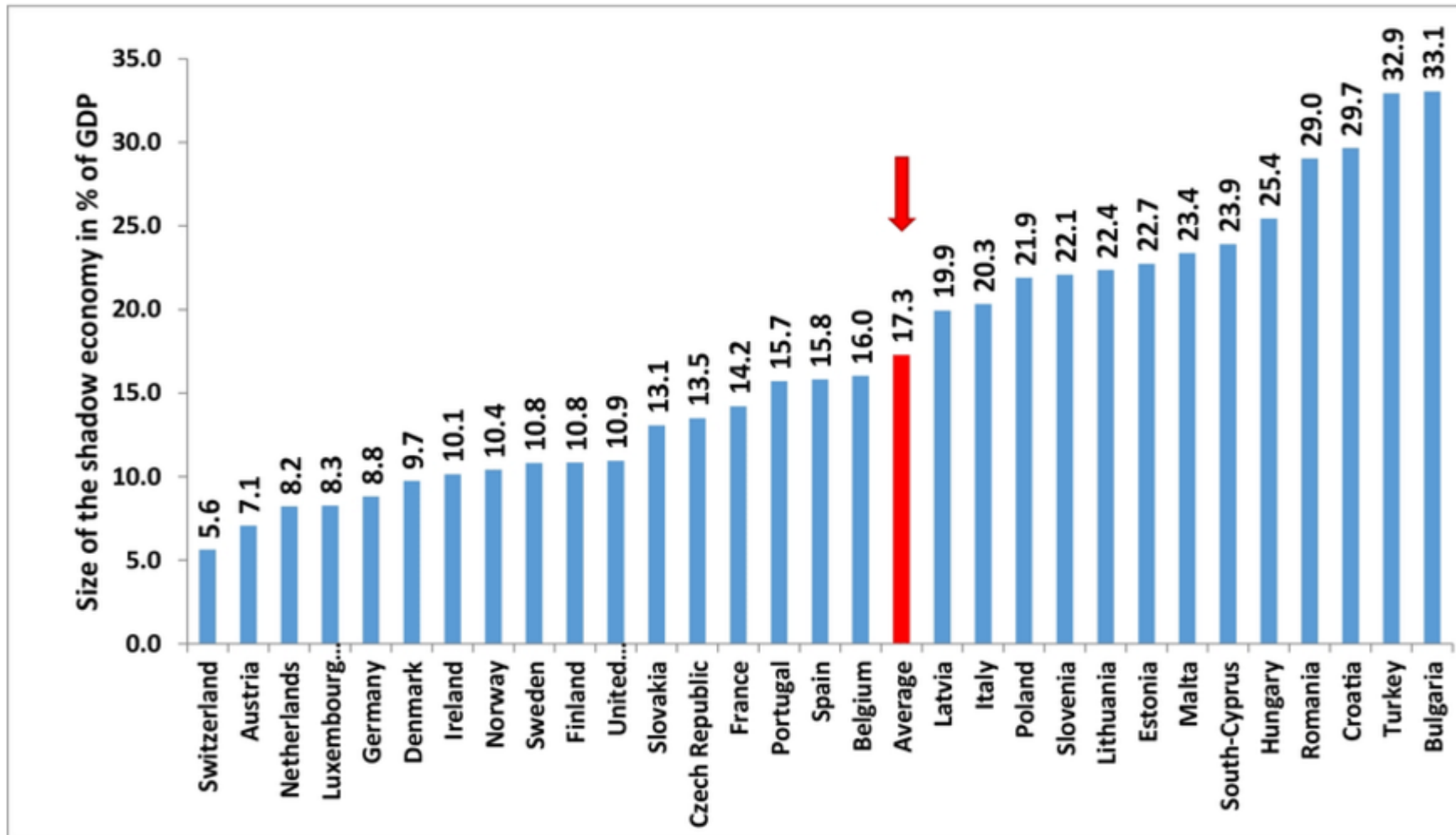
Šešēlinēs ekonomikas mastas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje

	Latvia	Lithuania	Estonia
2022–2021	-0,1	+2,7	-1,0
2022	26,5	25,8	18,0
2021	26,6	23,1	19,0
2020	25,5	20,4	16,5
2019	23,9	18,2	14,3
2018	24,2	18,7	16,7
2017	22,0	18,2	18,2
2016	20,7	16,5	15,4
2015	21,3	15,0	14,9
2014	23,5	12,5	13,2
2013	23,8	15,3	15,7
2012	21,1	18,2	19,2
2011	30,2	17,1	18,9
2010	38,1	18,8	19,4
2009	36,6	17,7	20,2

<https://www.sseriga.edu/shadow-economy-index-2022-shadow-economy-latvia-almost-high-previous-year>

Šešėlinės ekonomikos mastas Europoje 2022 m. (proc. nuo BVP)

https://www.researchgate.net/figure/Size-of-the-shadow-economy-of-31-European-countries-in-2022-in-of-off-GDP-Source_fig3_361775720

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos dalis nuo BVP (proc.) Lietuvoje

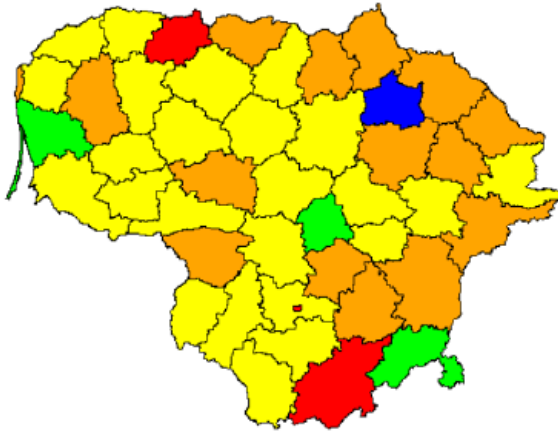

<https://osp.stat.gov.lt/eksperimentine-statistika/neapskaityta-ekonomika>

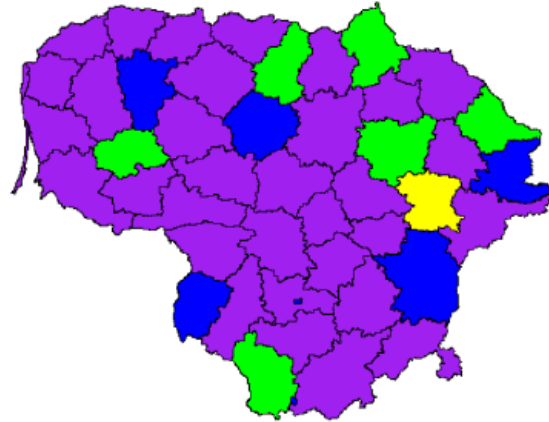
Šešėlinės ekonomikos mastas Lietuvos regionuose

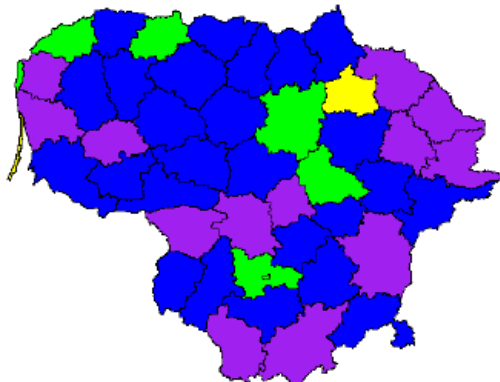
Regional Shadow Economies, GDP%
(2011–2019)

Regional Shadow Economies, GDP%
(2007–2010)

Regional Shadow Economies, GDP%
(2001–2006)

Red:	≤ 12
Orange:	12.01–15
Yellow:	15.01–18
Green:	18.01–21
Blue:	21.01–25
Purple:	25.01+

Šaltinis: *Investigating the Relationship between Tax Rates and Tax Revenues in the Euro Area: The Effect of the Shadow Economy*

Šešėlinė ekonomikos veiklų statistika

Daugiausia nelegalios veiklos vykdoma šiuose ekonomikos sektoriuose:

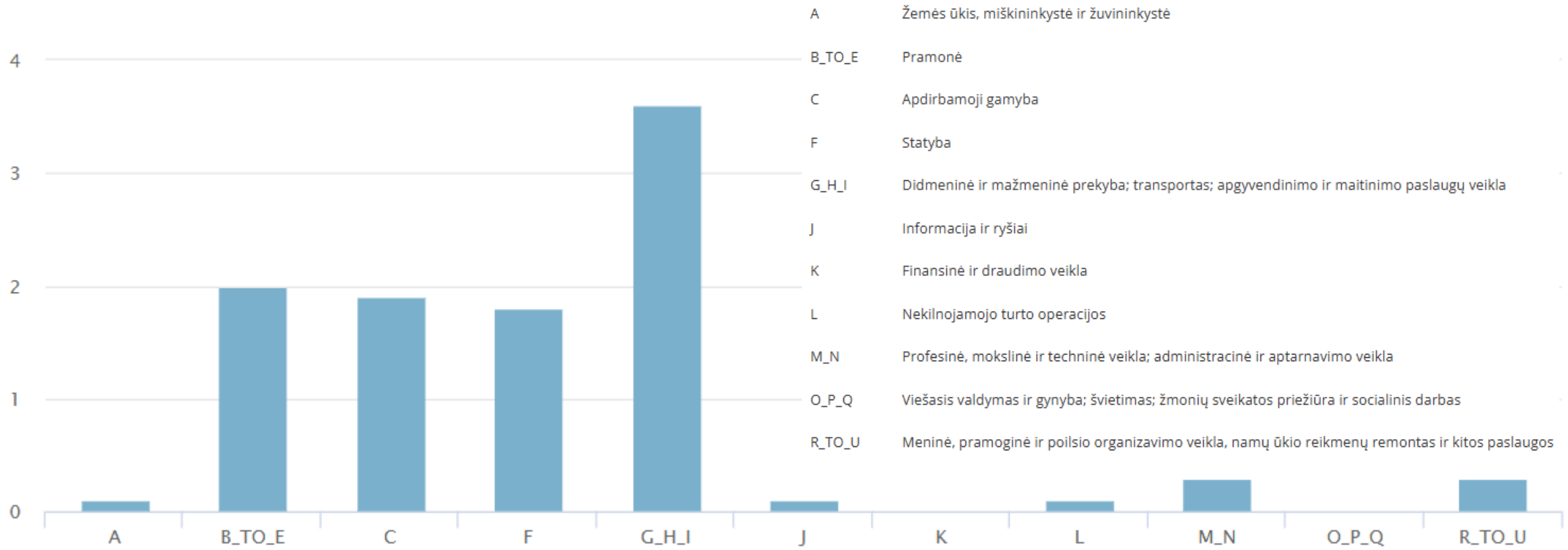
- Statybose
- Žemės ūkyje / didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje
- Viešajame maitinime
- Transporto sektoriuje

Šešėlinės ekonomikos veiklų statistika (2010 m.)

 Šaltinis: 33-asis LLRI Lietuvos ekonomikos tyrimas

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos dalis nuo BVP (proc.) Lietuvoje (pagal ekonominės veiklos rūšis)

<https://osp.stat.gov.lt/eksperimentine-statistika/neapskaityta-ekonomika>

2 UŽDUOTIS

Pasidalinkite į dvi grupes ir pasirenkite diskusijai:

- viena grupė turi ginti poziciją, kad šešėlinė ekonomika turi tam tikros naudos visuomenei,
- kita – kad ji yra žalinga.

Diskutuodami savo nuomonei pagrįsti pateikite kuo daugiau argumentų (galite naudoti statistinius duomenis ir kt.).

ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS POVEIKIS EKONOMIKAI

Šešėlinės ekonomikos poveikis I

Šešėlinė ekonomika yra didelė problema visame pasaulyje.

Ji ne tik kenkia valstybės biudžetui, bet ir stabdo ekonomikos augimą bei turi neigiamos įtakos žmonių gyvenimo kokybei.

Lietuvos
Junior
Achievement

Pasaulinio JA tinklo nariai

Šešėlinės ekonomikos poveikis II

Dėl šešėlinės ekonomikos poveikio oficialiai apskaičiuotas šalies BVP yra mažesnis už faktinį, biudžetas praranda dalį mokestinių pajamų.

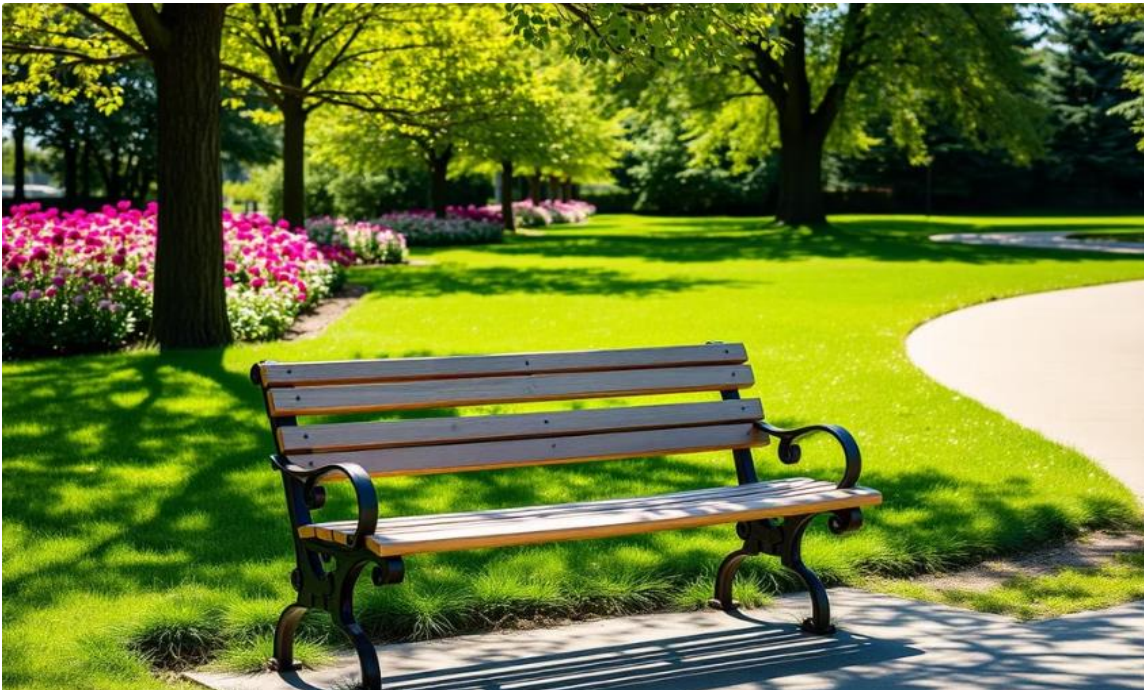
Valstybės ekonominė padėtis tampa sunkiai kontroliuojama, kai šešėlinė ekonomika sudaro daugiau kaip 50 % šalies BVP.

Kuo didesni mokesčiai bendrovėms ir gyventojams, sudėtingesnės biurokratinės procedūros ir labiau paplitusi korupcija viešajame sektoriuje, taip pat kuo žemesnis gyventojų pajamų lygis, tuo šešėlinės ekonomikos mastai didesni.

Socialinė ir ekonominė šešėlinės ekonomikos žala

Šešėlinė ekonomika daro didelę žalą ne tik verslui, bet ir visuomenei. Ji didina socialinę nelygybę, silpnina ekonomiką ir mažina visuomenės gerovę.

Neoficiali įdarbinimo praktika ir jos pasekmės

Neoficiali įdarbinimo praktika, kai darbuotojams mokamas atlyginimas „vokeliuose“ arba jie dirba be sutarties.

1

Sumažėję biudžeto pajamos

Dėl neapskaitomų darbo pajamų valstybė praranda pajamas iš mokesčių.

2

Nesaugios darbo sąlygos

Darbuotojai neturi socialinių garantijų, sveikatos draudimo, netekę darbo negaus nedarbo išmokų.

3

Neteisinga konkurencija

Įmonės, mokančios mokesčius, susiduria su nesąžininga konkurencija.

Prarastų socialinių garantijų kaštai

1

Nedarbas

Dėl šešėlinės ekonomikos auga oficialus nedarbo lygis.

2

Socialinė nelygybė

Šešėlinė ekonomika didina socialinę nelygybę, nes nelegaliai dirbantys žmonės neturi socialinių garantijų.

3

Biudžeto išlaidų didėjimas

Valstybei reikia skirti daugiau lėšų socialinei apsaugai ir socialinėms garantijoms.

Šešėlinės ekonomikos įtaka sąžiningai konkurencijai

Šešėlinė ekonomika daro didelę žalą sąžiningai konkurencijai. Įmonės, kurios moka mokesčius ir laikosi įstatymų, susiduria su nesąžininga konkurencija iš nelegalių įmonių.

Nepagrįstai žemos kainos

Nelegalios įmonės gali siūlyti žemesnes kainas, nes jų kaštai mažesni (pvz. dėl nemokamų mokesčių).

Prarasti vartotojai

Nelegalios įmonės gali pritraukti daugiau vartotojų dėl žemesnių kainų, taip atimdamos klientus iš sąžiningai veikiančių įmonių.

Darbo užmokestis

Nelegalios įmonės kartais siūlo „didesnį“ darbo užmokestį, nes nemoka mokesčių.

Šešėlinės ekonomikos poveikis III

Biudžeto pajamų
praradimas

Nesąžininga
konkurencija ir
finansiniai
sąžiningo verslo
praradimai

Socialinės
apsaugos
mažėjimas

Skurdo ir
socialinės
nelygybės
didėjimas

Mokesčių
pokyčiai

Nesaugumas
(kriminalinė
situacija,
pavojus
sveikatai)

Ekonominių
rodiklių
iškraipymas

Ekonomikos
nestabilumas

Darbo jėgos
neefektyvumas

Tvarumo
problemos

Silpnėjantis
pasitikėjimas
valdžia ir jos
institucijomis

Viešųjų
paslaugų
kokybė

GALIMI SPRENDIMAI

3 UŽDUOTIS

Įsivaizduokite, kad esate valstybės ekonomikos ekspertų komanda.

Pasiūlykite tris konkrečias priemones, kurios padėtų sumažinti šešėlinės ekonomikos mastą Lietuvoje, ir argumentuokite, kodėl šios priemonės būtų veiksmingos.

Kaip kovoti su šešėline ekonomika?

Kovos su šešėline ekonomika veiksmai turi būti nuoseklūs ir ilgalaikiai.

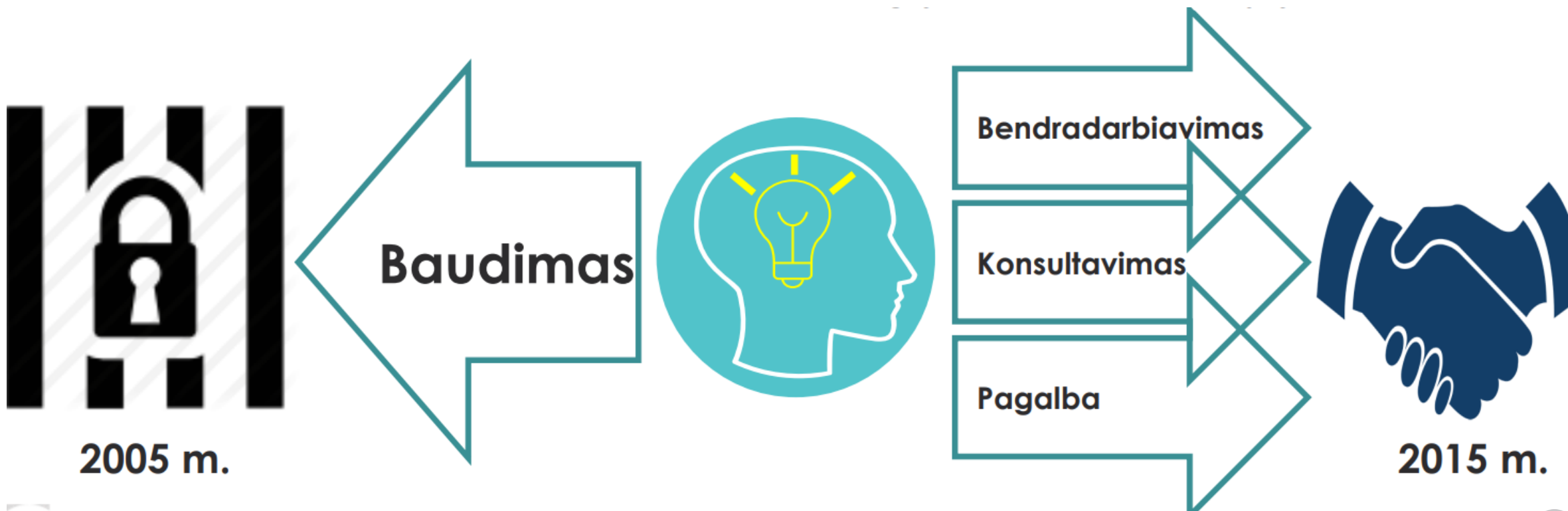
Reikia stiprinti institucijas, **didinti visuomenės sąmoningumą**, reguliuoti mokesčius ir spręsti korupcijos problemą.

Tarptautinis bendradarbiavimas yra labai svarbus siekiant efektyviau kovoti su šia problema.

Požiūrio į kontrolę pasikeitimas

2005 m. „šešėlį“ kontroliuojančių subjektų veikla buvo sutelkta į represinę funkciją – bausti mokesčių nemokančius asmenis. Vėliau persiorientuota į visuomenės konsultavimą ir švietimą, institucijų bendradarbiavimo plėtimą, t. y. į paslaugų teikimo funkciją.

Kovos su šešėline ekonomika būdai

Mokesčių
sistemos
optimizavimas

Skaidrumo
didinimas

Bendradarbia-
vimas su
tarptautinėmis
organizacijomis

Elektroninių
atsiskaitymų
skatinimas

Motyvacinės
priemonės

Darbo rinkos
kontrolė

Skaitmeninių
duomenų
analizės
priemonių
diegimas

Baudos ir
sankcijos, kova
su korupcija

Investicijos į
socialinę
apsaugą

**Visuomenės
švietimas ir
informavimas**

Pasitikėjimo
valdžia ir jos
institucijomis
stiprinimas

Mokesčių
lengvatos
smulkiam ir
jaunam verslui

4 UŽDUOTIS

Dirbdami grupėse suraskite statistinės informacijos ir atsakykite į klausimus:

1. Kurių Europos (Afrikos, Azijos, pasaulio) šalių šešėlinė ekonomika yra didžiausia?
2. Kodėl, jūsų nuomone, taip yra?
3. Kokių priemonių jos galėtų imtis?

5 UŽDUOTIS

Išnagrinėkite Lietuvos šešėlinės ekonomikos situaciją remdamiesi naujausiais šaltiniais (interneto tyrimas) ir paruoškite trumpą pristatymą, nurodydami pagrindinius iššūkius ir kovos su šešėline ekonomika priemones.

ŠALTINIAI

1. <https://www.bcg.com/publications/2023/unveiling-the-shadow-economy>
2. <https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/N-Genys-Seseline-ekonomika.-Pokyciai-per-desimtmeti-teises-inst.pdf>
3. <https://osp.stat.gov.lt/eksperimentine-statistika/neapskaityta-ekonomika>
4. <https://www.llri.lt/lietuvos-seseline-ekonomika>
5. <https://www.vdi.lt/PdfUploads/seselinEkonomika2016.pdf>

The image shows three party poppers at the bottom, each with a different pattern: blue and white checkered with red stars, red with white polka dots, and white with red and blue vertical stripes. They are all tilted upwards, and a large amount of multi-colored confetti (red, blue, gold, and silver) is falling from them, filling the upper two-thirds of the frame. The background is a plain, light-colored surface.

AČIŮ!!!